

A történeti személynévöldrajz mint a nyelvöldrajz egyik kutatási területe I.*

A nyelvöldrajzi módszer a névtani kutatásokban

1. A nyelvöldrajzi módszer születéséről. A nyelvészeti kutatások egyik régóta alkalmazott általános módszere mind magyar, mind nemzetközi viszonylatban a 19. századi eredetre visszatekintő nyelvöldrajz. „A nyelvöldrajz mindenekelőtt vizsgálati módszer és szemlélet, amely nyelvészeti és nyelvészen túlmutató kérdésekre a maga sajátos eszközeivel és módszereivel – más részdiszciplínákat vagy metódusokat megelőzve – ad választ” (JUHÁSZ 2001a: 92). A nyelvöldrajz (geolingvisztika) tágabb értelemben a „térnyelvészet”-et jelenti, amely a nyelvek közötti érintkezések következményeit (areális nyelvészet) és a nyelveken belüli táji változatokat, a nyelvjárások sajátosságait (dialektológia) is egyaránt vizsgálja. „A nyelvöldrajzi gondolat megszületése, kibontakozása a dialektológiában történt meg, és bár később határai túlnőttek a dialektológián, a nyelvöldrajzot ma is főleg a nyelvjárástudománnyal kapcsoljuk össze” (JUHÁSZ 2001a: 92).

Bár a tudománytörténet a német GEORG WENKERT tekinti a nyelvöldrajz első jeles képviselőjének és megalapozójának, érdemes megemlíteni, hogy WENKER 1876-ban kezdődő munkáit megelőzően TOLDY FERENC – az 1838-ban megjelent Tájszótár sikerén felbuzdulva – már 1843-ban felvázolta egy, a magyar nyelvjárásokat minél pontosabban feltáró részletes gyűjtés tervét (JUHÁSZ 2001b: 112), melyhez egy „külön nyelvjárásokat mutató nyelvbroszt” javasolt összeállítani egyfajta gyűjtési segédeszközként. JUHÁSZ szerint ugyan ez még nem tekinthető valódi nyelvatlasznak, de mindenképpen a „nyelvöldrajzi gondolat csíráját” láthatjuk benne (JUHÁSZ 1999: 232). Sajnálhatjuk, hogy a WENKER gyűjtéséhez hasonló jellegű magyar felmérés (bár az Akadémia jóváhagyta a terveket) nem készült el, és a magyar nyelvterület egészét átfogó két nemzeti atlaszunk (MNYA., RMNYA.) végleges elkészültére és megjelenésére több mint egy, illetve másfél évszázadot kellett várni. A magyar kutatásban a nyelvöldrajzi gondolat azonban mindvégig megmaradt (l. pl. MELICH 1903–1905, HORGER 1905, CSÚRY 1929).

A magyar és nemzetközi kutatástörténetben korábban is magától értetődő elemzési szempontként mertült fel a tér dimenziójának a tulajdonnevek változásában és alakulásában játszott szerepe. A tulajdonnevek térbeli tagolódása – a közszavakhoz hasonlóan – a nyelvi változás természetes következménye. A nyelvi változás során a tér hatása (bár különböző mértékben) a nyelvi rendszer egészére kiterjed egy adott kisebb-nagyobb területi egység vonatkozásában, így a létrejött nyelvjárások esetében a nyelvi szintek vizsgálata külön-külön is indokolt. Mivel a tulajdonnevek a nyelvi rendszer szerves részét képezik, változásukban és alakulásukban a területiség nem hagyható figyelmen kívül

---

* A tanulmány a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2014. november 11-i ülésén elhangzott előadás első részének szerkesztett változata. A felhasznált névtérképek a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj által támogatott Történeti magyar családnévátlasz (TMCsA.) kutatási program (2011–2014) keretében készültek (a programról l. N. FODOR – F. LÁNCZ 2011, N. FODOR 2014).

(a rendszerszerűsége l. pl. HOFFMANN 2007²: 33, TÓTH 2001: 123, N. FODOR 2010: 57–58, DITRÓI 2010: 156–157).

2. Név földrajzi fogalmak a korábbi szakirodalom tükrében. A tulajdonnévfajták közül elsőként a helynevek vizsgálata során fogalmazódott meg a nyelvföldrajzi szempontoknak a nevekre való kiterjesztése. (A földrajzi köznevek térbeli variálódása például hamar nyilvánvalóvá vált a kutatók számára; l. PESTI 1989.) A *névföldrajz* terminus – tudásunk szerint – legelőször KÁZMÉR MIKLÓSNak a *fa* 'falva' földrajzi köznévről írott dolgozatában jelent meg 1964-ben (vö. TÓTH 1998: 119, 2002: 127). (A terminus használata nélküli korábbi névföldrajzi előzményekre l. KÁZMÉR 1970: 12–15, TÓTH 1998: 119–120.) A fogalom kezdetben főként a nyelvföldrajz egyik ágának, a szókincs elemeinek területi tagolódását bemutató szóföldrajznak a tulajdonnevekre vonatkoztatott vizsgálatát jelentette. KÁZMÉR szerint a névföldrajz a **szóföldrajznak egy speciálisabb változata**, amely a névtípusok vagy egyes nevek földrajzi elterjedését, megoszlását vizsgálja (vö. KÁZMÉR 1964: 174). KÁZMÉR a fogalmat kiterjesztette a nevekben előforduló lexémákra (például a helyet jelölő közszókra, a földrajzi köznevekre vagy a növénynevekre stb.) is. TÓTH VALÉRIA viszont szűkebben „az egyes helynevek és a helynévtípusok területi vonatkozásaival foglalkozó **nyelvészeti tudományágat**” érti alatta (2002: 127; kiemelés tőlem: N. F. J.). Az elmúlt évtizedben a névföldrajz azonban tágabb értelmet nyert: minden olyan tulajdonnév-vizsgálatra (pl. fonetikai és morfológiai jellegűekre is) kiterjed, amely a térbeliség alapján általában kartográfiai szemléltetés segítségével tesz nyelvészeti és névtani vonatkozású megállapításokat (JUHÁSZ 2010: 31; l. még FARKAS 2014: 15). Mindez megfeleltethető a nemzetközi szakirodalom gyakorlatának. Az európai névföldrajzi kutatások a szóföldrajznál tágabb (főként hangtani és alaktani) szempontokat is figyelembe vesznek az elemzésekben (l. pl. HEUSER–NÜBLING–SCHMUCK Hrsg. 2011).¹

A névföldrajzhoz a **névatlasz** mint forrásanyag készítése szintén szervesen hozzátartozik. Ennek hiányában korábban többen is szorgalmazták a rendelkezésre álló több száz ezres nagyságrendű névállományt tartalmazó adattárak felhasználását a névföldrajzi, rendszertörténeti és nyelvföldrajzi kutatásokhoz (vö. PESTI 1989: 156, JUHÁSZ 1997: 48). Az ilyen jellegű elemzések célja az lehet, hogy „[a] helynévállományt térképeken megjelenítve pedig kirajzolódhatnak a »névtani jelenségek határai« (HAJDÚ, 254), azaz valójában a történeti **névjáráshatárok**” (TÓTH 1998: 121; kiemelés tőlem: N. F. J.).

A névtanban a fentiek mellett megjelent az ÖRDÖG FERENC nevéhez köthető *onomatodialektológia* fogalma is (JUHÁSZ javaslata szerint: *névdialektológia*; JUHÁSZ 2004: 167), amely „a névegyedek és névtípusok keletkezésmódjának (a motivációnak) és nyelvi (szófaji, alaktani, hangtani, stilisztikai stb.) eszközeinek a térbeli vizsgálatát” jelenti (ÖRDÖG 1991: 488). Később azonban – feltehetően a névföldrajzi módszer elterjedésének a hatására – módosult a fogalom tartalma: „a személynévfajták (családnevek, ragadványnevek, keresztnévek, becézőnevek) körülbelül egyazon területen és körülbelül egyazon időben való, valamelyest összehangolt vagy hasonló szempontú összegyűjtését és legfőbb jellemzőinek

¹ Érdemes megjegyezni, hogy az elnevezésben sincs lényegi eltérés (*Familiennamengeographie, surname geography – családnévföldrajz*); nyilvánvalóan a nyelvföldrajz (ném. *Spachgeographie, ang. linguistic geography ~ geolinguistics, fr. géographie linguistique* stb.) fogalma alapján jött létre azonos szemléletmóddal. Az angol *geolinguistics* elnevezés azonban közelebb áll a fogalom valódi tartalmához, ti. a hangsúly a nyelvészetben van, nem a földrajzon (erre l. JUHÁSZ 2001a: 92).

térképekre vetítését” jelentette (ÖRDÖG 2010a: 127), amely így tulajdonképpen a *név-földrajz*-zal lett szinonim fogalom. Amiben azonban mégis eltért a névföldrajztól, az a **névdialektológiai területek** megrajzolásának igénye és feladata a térképlapok alapján. ÖRDÖG FERENC szerint a névstatistika és a névföldrajz „együttes alkalmazásával megrajzolható egy-egy név/névtypus adott időben és adott területen megjelenő szórtsága vagy tömbösödése, illetőleg jelenségnyalábja [...]”. Ezeknek a névföldrajzi térképeknek az egymásra helyezése révén várhatóan leolvashatók a tájegység, nagyobb terület különböző névtani jelenségei, melyek összességét onomato-dialektológiának” [!] nevezhetjük. „A névföldrajz tehát az onomato-dialektológia – vagy a Hoffmann István által felvetett műszóval – a névjárás alapja, azaz több különböző névtani jelenség egyazon területen való tömbösödése vagy szórtsága (pl. a puszta helynevekből alakult családnevek, az apa keresztnévéből -fi utótaggal vagy anélkül keletkezett családnevek, az őszösvetségi eredetű családnevek stb. egyazon területen való jelentkezése” (ÖRDÖG 2010b: 18; l. még hasonló értelmezéssel ÖRDÖG 2004: 85). Eredetileg ÖRDÖG ezt a jelenséget *névtani nyelvjárás*-nak nevezte, majd *onomato-dialektológiá*-ra módosította, és elkülönítette a névföldrajztól. Az idézetek egyértelműen igazolják, hogy az ötletgazda az *onomatodialektológia* szakterminus alatt később tulajdonképpen **onomatodialektust**, azaz névdialektust, névjárást értett, és nem egy új tudományágat.

A névjárások összefüggéseiről szólva ÖRDÖG megállapította, hogy „a névföldrajz, szóföldrajz egyes lapjai nem azonosak a nyelvjárásterületek leírásával [...], ugyanígy az egyes névtani jelenségek vagy egyes nevek névföldrajzi térképlapjai sem azonosak a névtani dialektológiával [...], amely voltaképpen nem alapul, nem is alapulhat máson, mint a névföldrajzi lapok tanulságainak az összegezésén, illetőleg értékelésén. Mindazonáltal ha a kutatóterületemen a legfőbb névtani jellemzők nem tömbösödnek – írja ÖRDÖG –, illetőleg erősen szórtan vagy jelenségnyalábként stb. sem jelentkeznek – azaz feltevésem nem igazolódik, ami alig valószínű –, el kell állnom a névdialektológia műszó használatától is, marad az egyes névföldrajzi jelenségek számbavétele, azaz névrája” (ÖRDÖG 2010a: 129).

3. Megjegyzések a névföldrajzi fogalmak értelmezéséhez. A fentiekből kitetszik, hogy az onomasztikai fogalomhasználat végig korrelál a dialektológiai alapfogalmakkal. A terminus technicusok létjogosultságát, illetve egyértelműsítését ezért célszerű ennek tükrében elvégezni, valamint ezzel együtt a névtani különbségtétel indokoltságát is megvizsgálni. A fenti idézetek alapján mindenesetre több megjegyzés is ide kívánczik.

1. Szükséges egyértelműsíteni a *névföldrajz* valódi tartalmát, és meghatározni a nyelvföldrajzhoz viszonyított helyét. A kettő szembeállítás semmiképpen sem lenne indokolt, mivel az utóbbi – véleményem szerint – magában foglalhatja a névföldrajzi vizsgálatokat is, hiszen a név nyelvi elem volta „a tulajdonnévi részrendszer speciális vonásai ellenére” nem kérdőjeleződött meg (hasonló véleményre l. JUHÁSZ 2004: 169). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a tulajdonnevek nyelvföldrajzi vizsgálata – éppen speciális voltukból adódóan – módszertanilag ne lenne elkülöníthető a nyelv többi szegmensétől.

2. Az *onomatodialektológia*, *névdialektológia*, *névtani dialektológia* (tulajdonképpen: *névjárastan* – N. F. J.) fogalom sem elvetendő megközelítés – bár mint láttuk, ÖRDÖG később más értelemben használja –, de valódi jelentéstartalma és a névföldrajzhoz fűződő viszonya szintén a tisztázandó kérdések közé tartozik. A dialektológia és a nyelvföldrajz relációjához hasonlóan érdemes olyan kutatási területként értelmezni, amely teljesen

átfogja a tulajdonnevek területi sajátosságainak a vizsgálatát, és amelynek csupán egyik eszköze és módszere a névföldrajz. A névtani dialektológiába ezen értelmezés szerint a konkrét névföldrajzi vizsgálaton túl tehát beletartozik például egyes tájegységek (pl. Göcsej és Hetés: ÖRDÖG 1973, Kalotaszeg: B. GERGELY 1977, a Somogy megyei Vízmente: FÜLÖP 1990 stb.) vagy akár egy-egy település névanyagának a vizsgálata is.

Fontos alapkérdés a **névtani dialektológia** helyének a meghatározása. Amennyiben a névtant önálló tudományágnak tartjuk, akkor indokolt lehet egy másik tudományággal vagy résztudományággal (jelen esetben a dialektológiával) érintkező területen végzett kutatásokat külön névvel illetni. Kérdés, hogy az elnevezés egyfajta határ-tudományterületet vagy csak egy összetett kutatási módszert takar, amely a neveket vizsgálja egy másik tudományág eszköztára alapján (hasznoló problémafelvetésre l. FARKAS 2014: 18).

3. A névföldrajzi módszer általában kizárólagosan vagy a helynevek vagy a személynévek kapcsán kerül előtérbe, sokszor anélkül, hogy a másik (vagy a többi tulajdonnévfajta) tanulságairól szó esné (erre l. pl. TÓTH 2002 és ÖRDÖG 2010a fent idézett definíciót). Kérdés, hogy az egyes tulajdonnévfajták esetében külön-külön névjáráshatárok meglétével kellene-e számolnunk, vagy a személynévföldrajznak és a helynévföldrajznak együttesen kellene-e meghatározni a nyelvjárások tipológiai felosztásának mintájára a névtani dialektusok (névjárások) egységeit.

4. A névjárások adott esetben lehetnének a névtani dialektológia alapegységei.² Ezek kapcsán viszont éppen az a probléma, hogy nem tudjuk biztosan, hogy egyáltalán elkülöníthetőek-e, és ha igen, milyen kritériumok alapján. A dialektológiában általában egy-egy település nyelvhasználatát megjelenítő helyi nyelvjárásokat tekintjük alapegységnek, amelyekből nagyobb tipológiai egységek (nyelvjáráscsoportok, nyelvjárási régiók) vonatkoztathatók el néhány releváns – főképpen hangtani, alaktani és mondattani – nyelvjárási sajátosság alapján, de sohasem szóföldrajzi érvek mentén (JUHÁSZ 2001c: 266).³ Előrebocsáthatjuk tehát azt, hogy a lexikális névföldrajzi térképlapok tanulságai alapján nem fogunk tudni névjárásokat elkülöníteni, mert az egyes nevek térbeli elterjedése – hasonlóan a tájszavakhoz – nem rajzolható meg ugyanazon izoglosszavonallal (hasznoló véleményre l. JUHÁSZ 1994: 112, 2004: 168; l. még ÖRDÖG fent idézett véleményét).

Mi az, ami mégis vizsgálható és egyfajta általános következtetés levonására alkalmas lehet? 1. Egyrészt ebben az esetben is a hangtani és az alaktani jelenségek körében várható a legrelevánsabb különbség. A hangtani sajátosságok megegyeznek a tájegységben szokásos ejtismóddal (a családnevek kapcsán l. pl. HAJDÚ 1987; a helyneveknél SZABÓ J. 1981, SZABÓ G. 1985, BÍRÓ 2000 stb.), de az alaktani sajátosságok esetében sem feltételeztünk lényegi eltérést a helyi nyelvjárási sajátosságokhoz viszonyítva.⁴ 2. Vizsgálhatóak még a névrendszerbeli sajátosságok, nevezetesen a névadás alapja, az alapmodellek működése mind a helyneveknél, mind a személynéveknél. (Ilyen jellegű vizsgálatra a helynevek vonatkozásában l. pl. TÓTH 2002, a családneveknél HAJDÚ 1994.) Persze kérdés,

² A *névjárás* (*onomatodialektus*, *névtani dialektus*, *névdialektus*) fogalmának tartalma önkéntelenül is előhív egy másik alapfogalmat, a *névizoglosszá*-ét, amely az egyes nevek lexikális sajátosságainak vagy a nevekben (is) előforduló egyes hangtani és alaktani jelenségeknek a térképre vetítése során kirajzolódó földrajzi határvonalat jelenti.

³ Amennyiben a névjárások elkülönítése megfelelő indokoltást nyer, további kérdés, hogy *helyi névjárásokat, *névjáráscsoportokat, *névjárási régiókat értünk-e alatta.

⁴ Alaktani jellegű vizsgálatnak tekinthető DITRÓI ESZTER helynévföldrajzi elemzése (2010).

hogy az a különbség például, hogy a peremvidékeken jóval nagyobb az apanévi családnevek aránya, elegendő-e a névjárások elkülönítéséhez, és nem sorolható-e ez is egyszerűen a nyelvjárási régió vagy nyelvjárás csoport jellemző sajátosságai közé.

Mindezek olyan kérdések, amelyekre a névföldrajznak az újabb vizsgálati lehetőségek alapján hamarosan választ kell adnia. A tanulmányom további részeiben bemutatott példák – remélhetőleg – hasznos adalékkal fognak szolgálni a fenti kérdések továbbgondolásához.

4. A nyelvöldrajzi és a névföldrajzi módszer kapcsolata. A továbbiakban történeti személynévöldrajzi példák részletes elemzésével általánosabb névföldrajzi kérdéseket kívánok érinteni, melyek elsősorban a névföldrajz és a nyelvöldrajz közötti viszonyrendszert hivatottak megvilágítani. Ez a viszonyrendszer – véleményem szerint – kettős szempont köré csoportosul. 1. Egyrészt elkülöníthetjük azt a megközelítést, amelynek lényege a nyelvöldrajzi módszer felhasználása a névtani folyamatok feltárásában és az összefüggések leírásában. 2. A másik fontos szempont az, hogy milyen hozadéka van a névföldrajzi vizsgálatoknak a nyelvöldrajz (tágabban a dialektológia) számára. Tehát tulajdonképpen a két (természetesen „nem egyenrangú”) megközelítés közötti kölcsönösségi viszonyt kívánom példákkal illusztrálni. A továbbiakban a kettő közül az elsőről szólok részletesebben.⁵

Az elemzéshez felhasznált térképek a TMCsA. első két országos összeírásra (1715, 1720) épülő, különálló adatbázisai alapján készültek. Mivel a dupla megjelenítésre nincs lehetőség, az alábbiakban a kis időkülönbség miatt jelentős átfedéseket tartalmazó kétféle névtérkép közül az informatívabbat teszem közzé.

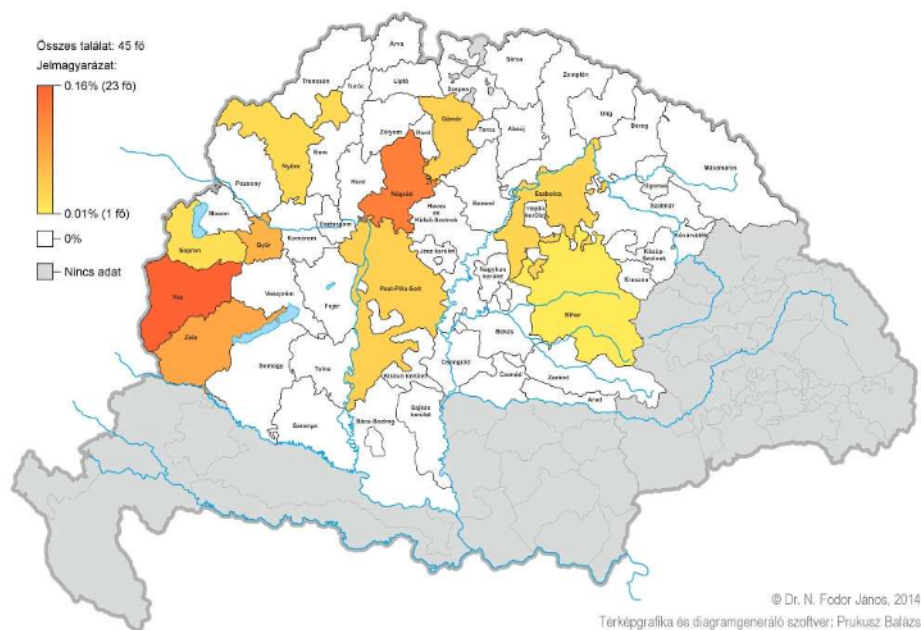
4.1. Keresztnévi eredetű családneveink keletkezése a névföldrajz tükrében. A legkorábbi történeti családnévöldrajzi elemzést szintén KÁZMÉR MIKLÓSTól idézhetjük. KÁZMÉR Benkő Loránd tiszteletére írott tanulmányában az ünnepelt családnevének 15–17. századi nyelvöldrajzáról értekezett (KÁZMÉR 1991). A családnév az egyházi latin eredetű *Benedek* becézett alakjából létrejött apanévi egyénnévből keletkezett.⁶ Az akkortájt készülő történeti családnévszótár (CsnSz.) adatai alapján, melyek a 18. század eleji összeírások válogatott adatait is tartalmazzák, a szerző elég jól meg tudta rajzolni a családnév elterjedésének térbeli vetületét. Megállapította, hogy „a *Benkő* családnév nyelvöldrajzában – az előfordulások arányát is figyelembe véve – két góc élesen elhatárolódik: a Székelység [...] és Vas megye (KÁZMÉR 1991: 330). Az a tény, hogy az adatok több mint 60%-a ezen a két területen lokalizálható, azt igazolja, hogy a *Benedek* személynév *Benkő* becéző alakja elsősorban e két területen volt használatban és családnévi funkciójában is itt szilárdult meg” (KÁZMÉR 1991: 330). HAJDÚ MIHÁLY adatai szerint is az Őrség (Vas m.) második leggyakoribb családneve volt a *Benkő* a 16. században (HAJDÚ 2003: 776). Ha az adatokat és a KÁZMÉR által kézzel rajzolt térképet megnézzük, akkor a fentiek mellett egy harmadik, a középső területhez (Nógrád, Heves, Pest-Pilis-Solt, Gömör m.) kapcsolódó gócot is meghatározhatunk, melynek meglétét a TMCsA. 1715-ös

⁵ A második szempont bemutatását külön tanulmány fogja tartalmazni.

⁶ A *Benjámín* keresztnévnek a családnév kialakulásában játszott szerepét a 18. század előtti ritka előfordulása miatt kizárhatjuk (vö. CsnSz. *Benkő*).

és 1720-as térképlapjai is alátámasztják (1. ábra).⁷ A két magyarországi terület jól elkülöníthető, de az erdélyi adatokról ezek a térképek nem vallanak. Ehhez némi fogódzót nyújtanak egy közel három évszázaddal későbbi metszetnek (az 1994–2002 közötti időszaknak) az adatai. MURÁDIN LÁSZLÓnak az erdélyi magyar középiskolások családnéveiről készült kimutatásában a *Benkő* a 118. helyen áll 79 előfordulással (0,175%-kal) (MURÁDIN 2005: 40), tehát viszonylag gyakorinak és elterjedtnek tekinthető. A név Erdélyen belüli mai földrajzi helyzetéről a román telefonkönyv alapján készült térképes program (LIPAN 2012) segítségével tájékozódhatunk (2. ábra).⁸ Eszerint a legtöbb előfizető a Székelyföldön, azon belül is az egykori Háromszék területén (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Barót környékén) található. Jelentős arányban fordul még elő a név Marosvásárhely és Kolozsvár körzetében is. Az előbbi esetében eredeti lakossággal, az utóbbinál feltehetően 20. századi székely betelepülőkkel kell számolnunk.

1. ábra: A *Benkő* családnév területi kiterjedése 1720-ban (TMCsA. 1720)

⁷ Itt jegyzem meg, hogy a *Benkő* családnév a veláris kicsinyítő képző miatt nagyobb valószínűséggel tükröz szláv névadást (KNEIÉZA 2003²: 280–282). A *Benkő* névtől való szétválasztása a két adatbázisban a helyesírás következtelensége miatt nehézséget jelent. A *Benko* és a *Benkó* alakok közül csak azokat rendelttem a *Benkő* név alá, amelyeknek ugyanazon településen egyértelműen [Benkő] olvasatú alakváltozata (*Benkő*, *Benkő*, *Benkeő* stb.) is előfordul.

⁸ Ezúton mondok köszönetet Farkas Tamásnak, hogy felhívta a figyelmemet a programra.

1. táblázat: A *Benkő* családnév előfordulása 1720-ban megyei bontásban (TMCsA. 1720)

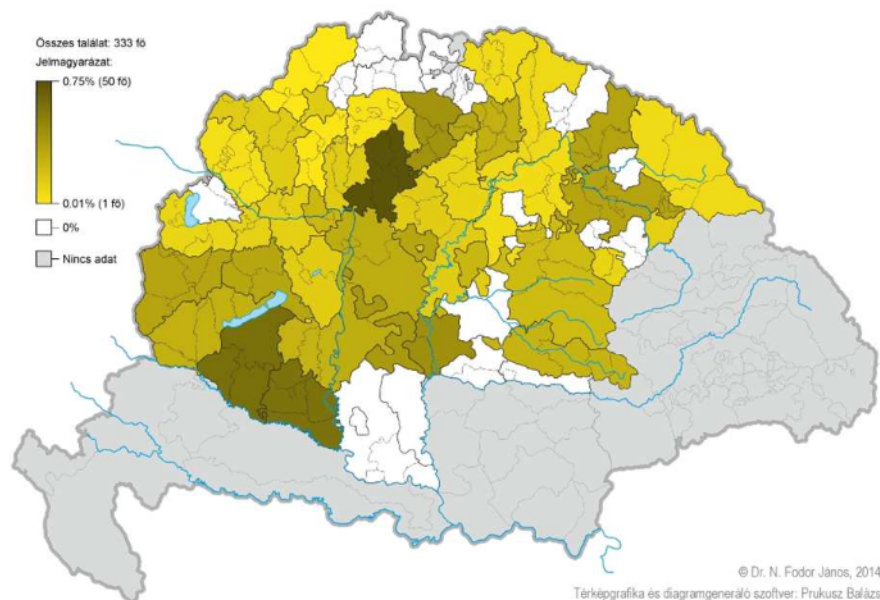
Megye	Fő	%
Vas	23	0,16
Nógrád	4	0,13
Zala	4	0,09
Győr	3	0,07
Pest-Pilis-Solt	3	0,04

Megye	Fő	%
Gömör	1	0,04
Szabolcs	1	0,03
Nyitra	3	0,03
Sopron	2	0,02
Bihar	1	0,01

2. ábra: A *Benkő* családnév mai névföldrajzi helyzete Erdélyben (LIPAN 2012)

A TMCsA. programja segítségével a *Benedek* keresztnévből és annak *Ben-* kezdetű magyar becézett alakjaiból keletkezett családnévek 1720-as névföldrajzi adatait is térképre vetítettem (3. ábra). Ezek alapján egy észak-közép-magyarországi folt (Nógrád központtal), valamint egy dél- és nyugat-dunántúli terület (Somogy központtal) látszik kirajzolódni. Ha azonban az abszolút előfordulásokat nézzük, akkor Vas megye adatai mutatnak kiugró értéket. A *Benedek* családnévet önállóan megjelenítő 1720-as kartogram szintén Nógrád és Torna, illetve a dunántúli Tolna területét jelöli ki. Erdélyben Háromszék, Csíkszék és Gyergyó-vidék adatai kiugróak, de Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen is megtalálható a családnév (vö. LIPAN 2012). (Ez utóbbi térképet terjedelmi okból a közlemény nem tartalmazza.)

3. ábra: A *Ben*- kezdetű családnevek (< *Benedek* kn.) névföldrajzi helyzete 1720-ban (TMCsA. 1720)

2. táblázat: A *Benedek* keresztnév *Ben*- kezdetű családnévi származékainak aránya 1720-ban

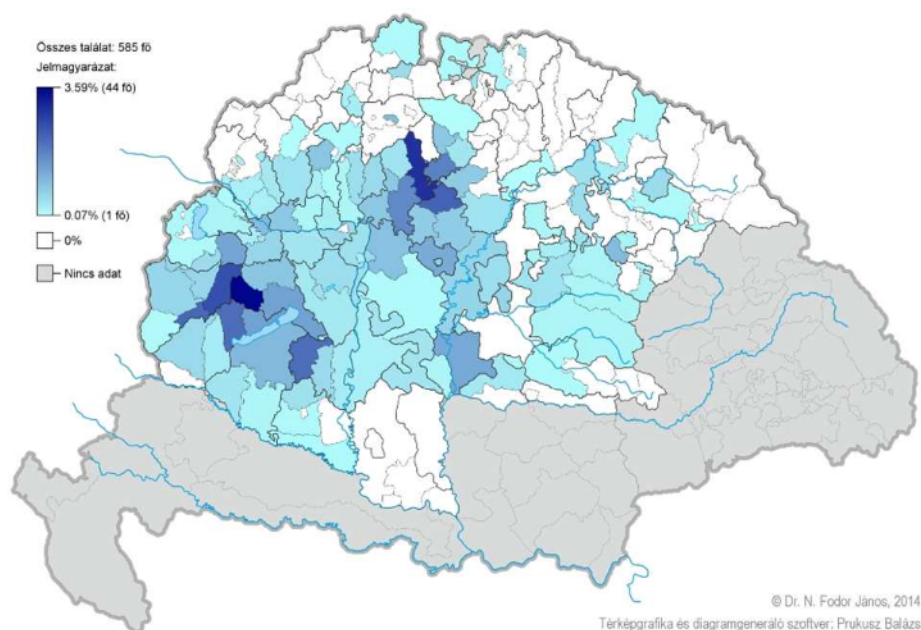
Megye	Fő	%
Nógrád	23	0,75
Somogy	18	0,63
Baranya	25	0,61
Csongrád	6	0,46
Gömör	11	0,44
Kiskun kerület	2	0,41
Bereg	10	0,36
Vas	50	0,35
Szatmár	12	0,35
Jász kerület	5	0,34
Veszprém	11	0,34
Torna	2	0,33
Pest-Pilis-Solt	22	0,30
Abaúj	7	0,29
Zala	13	0,29
Tolna	4	0,28
Zaránd	7	0,27
Nagykun kerület	1	0,26
Esztergom	5	0,25

Megye	Fő	%
Bihar	21	0,23
Nyitra	16	0,15
Hont	10	0,15
Fejér	3	0,15
Heves és Külső-Szolnok	6	0,14
Komárom	4	0,13
Kővár vidék	1	0,13
Győr	5	0,12
Borsod	3	0,11
Kraszna	1	0,10
Sopron	8	0,10
Zemplén	6	0,08
Máramaros	2	0,07
Sáros	3	0,07
Szabolcs	2	0,07
Pozsony	5	0,05
Zólyom	1	0,04
Bars	1	0,02
Trencsén	1	0,01

Ezek után joggal merül fel bennünk, hogy vajon a *Benedek* keresztnév kapcsolatba hozható-e a belőle származtatható családnevekkel névföldrajzi szempontból. Az 1720-as térképlapra tekintve (4. ábra) a név megterheltsége Nógrád megye Füleki és Veszprém Közepő járásában a legnagyobb ($\geq 3\%$), tehát pontosan vagy nagyjából azokon a helyeken, ahol a *Benedek*-ből származó családnevek is gyakrabban fordulnak elő.

4. ábra: A *Benedek* keresztnév elterjedtsége 1720-ban (TMCsA. 1720)

3. táblázat: A *Benedek* keresztnév (1% fölötti) előfordulási arányai 1720-ban

Megye	Járás	Fő	%
Veszprém	Középső	26	3,59
Nógrád	Füleki	20	3,00
Vas	Kemenesaljai	26	2,53
Vas	Árokközi	10	2,18
Tolna	Tolnai	9	2,13
Zala	Szántói	11	2,01
Heves és Külső-Szolnok	Mátrai	6	1,94
Gömör	Rimaszécsi	5	1,84

Megye	Járás	Fő	%
Nógrád	Szécsényi	14	1,71
Zala	Tapolcai	16	1,38
Veszprém	Alsó	22	1,37
Sopron	Rábaközi	14	1,35
Csongrád	–	9	1,25
Jász kerület	–	18	1,22
Somogy	Kaposi	14	1,04

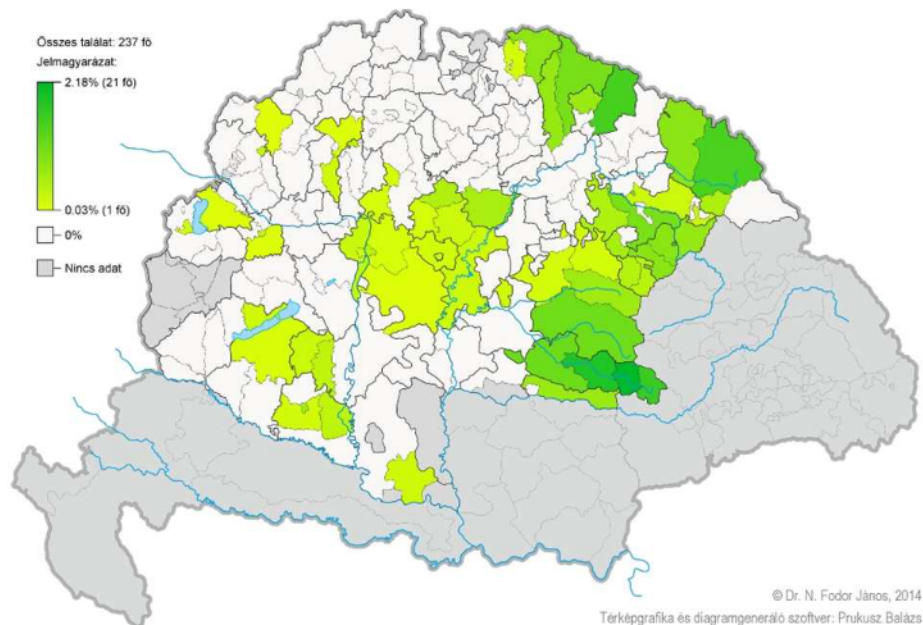
Mindez azért is érdekes és tanulságos számunkra, mivel tudjuk, hogy egyrészt az egyénnév melletti megkülönböztető nevek a 14–15. században kezdtek rögzülni (erre l. részletesebben N. FODOR 2010: 17–55, továbbvezető szakirodalommal), másrészt a keresztnévek divatja folyamatosan változott, így a két idősík közötti ilyen mértékű összefüggés nem feltétlenül lenne várható. A jelenségre kétféle magyarázatot adhatunk: egyrészt a családnevek bizonyos mértékben még a 18. században is spontán módon megváltozhattak egy jellemzőbb sajátosság alapján, így a keresztnév gyakorisága tükröződhetett az újonnan keletkezett apanévi családnevekben, másrészt a keresztnévdívat sem feltétlenül változott meg radikálisan egy-egy vidéket tekintve a 15. és a 18. század közötti időszakban, tehát egy-egy keresztnév korábbi gyakoriságát sem lehet kizárni. Az utóbbira – a *Benedek* esetében – különböző forrásmunkák alapján nyerhetünk némi rálátást.

A *Benedek* keresztnév 1676–1700 között HAJDÚ MIHÁLY anyagában a 18. helyen áll 0,6%-os országos megterheltséggel (az első pozíciójú *János* ugyanakkor 20,59%-os gyakoriságú!) (HAJDÚ 2003: 383). A 3. táblázatból kitűnik, hogy az érintett területeken bőven az országos átlag fölötti gyakorisággal fordul elő a keresztnév a 18. század elején. A *Benedek* megterheltsége időben visszafelé haladva egyre nagyobb. A 16. század első felében még a 9. helyet foglalta el 4,1%-os országos átlaggal (HAJDÚ 2003: 371). A 15. században is az első 10 leggyakoribb név között találjuk (N. FODOR 2010: 136). Úgy tűnik azonban, hogy már ekkor vidékenként eltérő volt a név megterheltsége. HAJDÚ a Garam–Ipoly közének falvaiban a 15. század utolsó negyedében 245 név között a *János*-sal megosztott első helyen (!) találja a nevet (7,4%), de még 1570-ben is a 2. legnagyobb előfordulással bírt (7,6%) a vidék 892 névadata között (HAJDÚ 1985: 41). Ez a terület a korábban Nógrád központtal kijelölt göccel közvetlenül érintkezik. Tehát a családnevek kialakulásának korában a vizsgált keresztnév kiemelt népszerűségnek örvendett ezen a vidéken, így már ekkor potenciálisan nagyobb arányban keletkezhetett belőle családnév. Hasonló helyzetet feltételezhetünk a Dunántúl érintett megyéiben és a Székelyföldön is, bár innen nem rendelkezünk keresztnév-gyakorisági kimutatásokkal a 15. századból. A gyakoribb keresztnév a névátörökítés miatt a későbbi századokban is jellemző maradt, ugyan aránya némiképp csökkent, de az országos átlaghoz képest így is végig magasabb értéket mutatott az érintett területeken. Itt említem meg, hogy a *Benedek* keresztnév az Anjou-korban közepes gyakoriságú volt, habár az alsóbb rétegekben népszerűbbnek mutatkozott, de a területi különbségek ekkor még nem voltak relevánsak (SLÍZ 2011: 95, 103–109).

A kvantitatív magyarázat szerint tehát azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy egy-egy keresztnévi eredetű családnévbokor jelenkori vagy történeti kiemelt névföldrajzi helyzete az alapul szolgáló keresztnév korábbi (14–18. századi) gyakoriságát vetítheti elének egy adott területen.

A keresztnév-gyakoriság és a családnevek kialakulása közötti összefüggések igazolására álljon itt további példaként az *Ignác* kereszt- és családnév térképlapja (5. és 6. ábra). A kartogramok hasonló összefüggéseket mutatnak, mint a *Benedek* esetében. A két névcsoport területi göcai közötti különbség (az utóbbi esetben az északkeleti központi névgyakoriság) a keresztnév és a családnév közötti eredeti kapcsolatot még inkább megerősíti, kizárva a véletlenszerűséget.⁹

⁹ Az *Ignác* családnév alak- és helyesírási változatai: *Ignácz*, *Ignátcz*, *Ignát(h)*, *Ignatuv*, *Igná*, *Ignacik*, *Ignacsik*, *Ignacsics* stb. Ezek az első kettőt kivéve nem magyar névadás eredményei, így ezeket módszertanilag helyesebb lett volna a szórványos magyar *Ignác* családnévtől különválasztani.

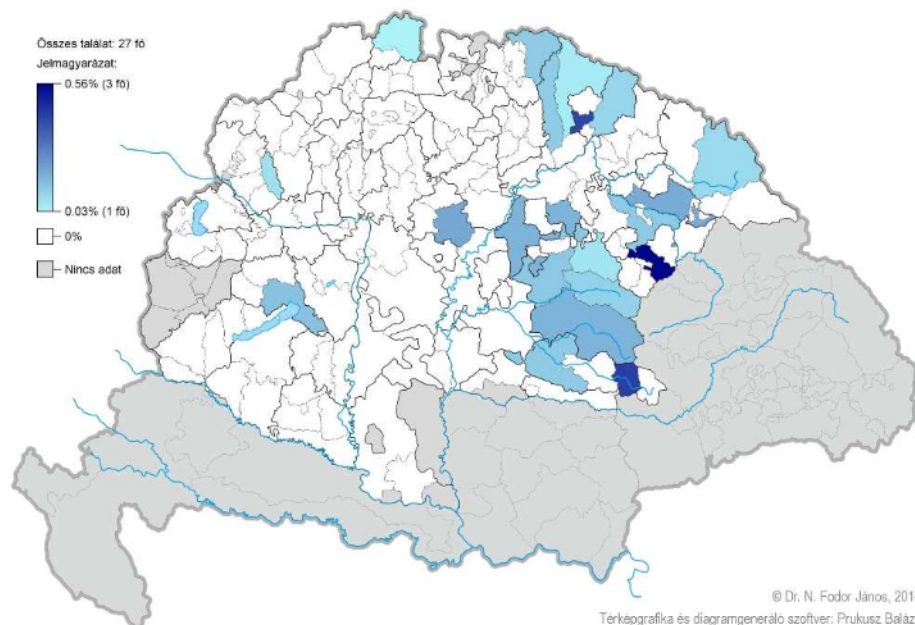
5. ábra: Az Ignác (*Ignatius*) keresztnév névföldrajzi helyzete 1715-ben (TMCsA. 1715)**4. táblázat:** Az Ignác keresztnév (0,5% fölötti) előfordulási arányai 1715-ben

Járás	Megye	Fő	%
Halmágyi	Zaránd	5	2,18
Jenői	Zaránd	10	1,91
Brádi	Zaránd	7	1,64
Ungvári	Ung	16	1,51
Szigeti	Máramaros	16	1,45
Zarándi	Zaránd	9	1,14
Belényesi	Bihar	13	1,12
Nagymihályi	Zemplén	21	1,03
Krasznaközi	Szatmár	8	1,00
Csehi	Közép-Szolnok	4	0,85
Zilahi	Közép-Szolnok	3	0,85

Járás	Megye	Fő	%
Alsó	Máramaros	14	0,84
Tapolyi	Sáros	19	0,80
Kővári	Kővári kerület	4	0,73
Varannói	Zemplén	12	0,71
Szobránci	Ung	2	0,70
Arad	Arad	6	0,69
Várad	Bihar	6	0,64
Pécs	Baranya	2	0,61
Péri	Közép-Szolnok	1	0,57
Ónodi	Borsod	4	0,54
Kaszói	Máramaros	1	0,50

Ez azonban a gyakorisági összefüggéseket alapjaiban nem cáfolta volna meg. Az idegen nyelvi (román, ruszin) példa éppen a névrendszerekben általánosan működő tendenciára enged következtetni. Előfordulások: Bihar megye: 5; Sáros, Szatmár, Zemplén: 3–3; Közép-Szolnok, Ung, Zaránd, Veszprém: 2–2; Árva, Heves és Külső-Szolnok, Máramaros, Pozsony, Szabolcs: 1–1 adat.

6. ábra: Az Ignác ~ Ignát családnév névföldrajzi helyzete (TMCsA. 1715)

Itt kell megjegyeznünk, hogy a fentiekben bemutatott keresztnév-gyakoriság → családnév-gyakoriság kapcsolat vélhetően az országosan közepes megterheltséget mutató keresztnévek esetében lehet leginkább mérvadó; az évszázadokon át a névgyakorisági listák élén álló keresztnévek (pl. *János*, *István*, *Mihály*) nem mutatnak a fentiekhez hasonló összefüggéseket, mivel éppen kiemelt népszerűségüknél fogva (még becézett alakjaikkal együtt is) csekély mértékben voltak alkalmasak a megkülönböztetésre. A lista végén álló ritka előfordulású nevek pedig szórványos jellegük miatt szintén kevésbé lehetnek relevánsak a fenti összefüggések megalapozásában. Az, hogy meddig terjed a gyakorisági alapú összefüggésekhez figyelembe vehető keresztnévek skálája, további vizsgálatot igényel.

A vizsgálatunk következő fázisát jelentő keresztnév-gyakorisági okok feltárására ezúttal nem vállalkozom. Mindössze annyit jegyzek meg, hogy a *Benedek* és származékai esetében a motiváció keresésekor a bencés rend korabeli jelenléte egy-egy vidéken nyilván nem hagyható figyelmen kívül, hasonlóan a felekezeti háttérhez, amely kultúrtörténeti összefüggések feltárását teszi szükségessé (vö. HAJDÚ 2003: 409). Bizonyára nem véletlen, hogy a 16. századtól döntően protestáns vidékeken (pl. Tiszántúl, Kalotaszeg, Mezőség) sem a *Benedek* keresztnév, sem a belőle származó családnevek nem jellemzőek. Feltehetően ilyen tágabb (kultúrtörténeti) összefüggésekre utal VÖRÖS FERENC 28 martirologiumi név alapján készített térképe is, amelyek között ugyan a *Benedek* nem szerepel, de a válogatott nevek (*Simon*, *Gál*, *Balázs*, *Barta*, *Lukács*, *Orbán*, *Márton*, *Fülöp*, *László* stb.) tagolódása két góc körül látszik kirajzolódni, Nógrád és Zala megye központtal

(VÖRÖS 2014: 400). Ez ugyan a névválogatás esetlegessége miatt óvatosságra int, mégis jelzés értékű lehet.

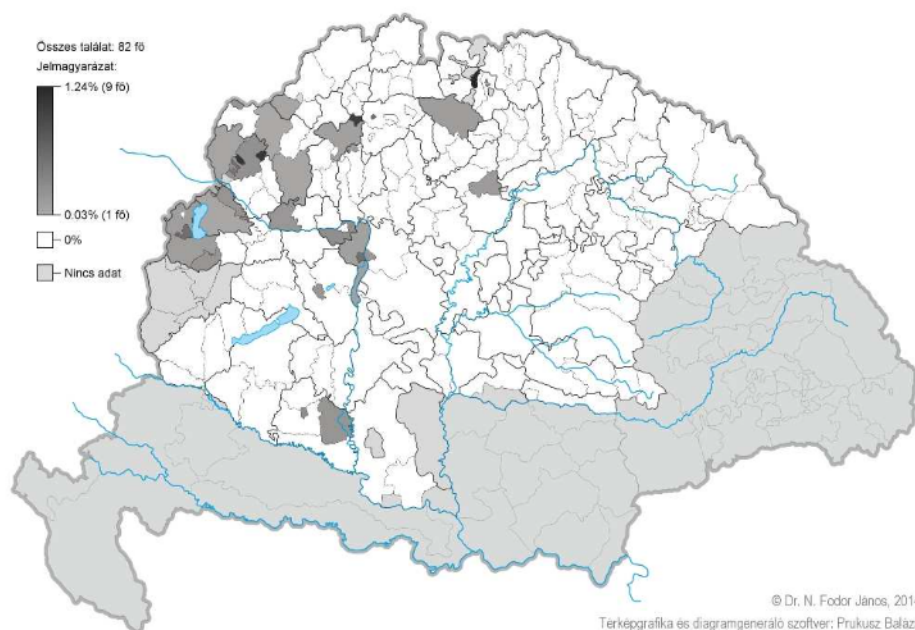
Korábban (főként informálisan) elhangzottak olyan vélemények, amelyek szerint az egyénnevekhez (keresztnevekhez) kapcsolódó névdivat-vizsgálatoknak csekély a tudományos hozadéka (ilyen véleményeket említ pl. VÖRÖS 2006: 171). Az önmagukért készülő statisztikák kétségtelenül csak akkor válnak a tudomány számára hasznossá, ha beépíthetők az összefüggések folyamatainak a feltárásába, ehhez azonban az előmunkálatok elvégzése nélkülözhetetlen. BENKŐ LORÁND már 1949-ben szorgalmazta „a régi magyar személynevek térbeli elterjedésének a kutatását”, melyet a névdivat-kutatások közé sorolt (BENKŐ 1949: 252). A fenti példák – úgy hiszem – meggyőzően igazolták, hogy a keresztnév-gyakoriságnak a családnevek kialakulásában játszott szerepe a névföldrajz segítségével eredményesen igazolható.

4.2. Keresztnév és etnikai rekonstrukció. Egy másik érvet is hadd említsek a keresztnévanyag névföldrajzi felhasználása mellett: az etnikai rekonstrukciót. Anélkül, hogy most részletekbe bocsátkoznék (erre l. részletesebben N. FODOR 2013, megj. e.), megemlítem azt a köztudomású tény, hogy a felekezeti névadás jellemzői bizonyos esetekben az etnikai hovatartozásra is utalnak. Ez elsősorban azon felekezetekre jellemző, amelyek egy-egy etnikumhoz szorosan kapcsolódnak (pl. a görögkeleti egyház híveit a románok és a szerbek, a görög katolikusokat pedig a románok, illetve a ruszinok körében kell keresnünk). Az etnikumhoz kötődő keresztnévek azonban felekezettől függetlenül is lehetnek jellemzőek egy adott népcsoportra (l. pl. egy-egy jellemző alakváltozat rögzülését: pl. magyar *János* ~ szerb *Jován* ~ román *Juon* ~ ruszin *Vancsa* ~ cseh, szlovák *Ján* stb.). Mindez pedig alkalmat ad arra, hogy az etnikumspecifikus keresztnévek térbeli sajátosságai alapján az adott népcsoport Kárpát-medencei földrajzi helyzetét kimutassuk. (A keresztnéveknek az etnikai rekonstrukcióhoz történő felhasználására a korábbi szakirodalomból l. pl. BÉLAY 1943.)

A keresztnévek ilyen célú felhasználását azonban korlátozza az a tény, hogy az összeírásokban általában latinosított formában szerepelnek, elfedve a tényleges névalakot. A 18. század eleji Magyarország etnikai rekonstrukciójához a TMCsA. két adatbázisa közül az 1715-ös eredményesebben használható föl, mivel az összeírók a román, szerb és ruszin többségű területeken meghagyták az élőnyelvi névformát, feltehetően azért, mert bizonyos (főképpen keleti egyházi szentek) neveinek latin megfelelői nem voltak ismeretek számukra. Az alábbiakban most csupán egy német, illetve egy szerb keresztnév földrajzi tagolódását mutatom be, ezúttal részletesebb elemzés nélkül.

A latin *Fridericus* (~ német *Friedrich*) 'Frigyes' név és alakváltozatai kijelölik a németiség településeit a 18. század eleji Magyarországon (7. ábra). Láthatóan az észak-magyarországi szabad királyi városokban (Módor, Szentgyörgy, Bazin, Nagyszombat, Körmöcbánya, Lőcse), illetve Sopronban és Budán, valamint a nyugat-magyarországi, a középkor óta német többségű megyékben (Moson, Sopron, Pozsony) gyakoribb előfordulása. Ha a keresztnév mellé a *Müller* és a *Schmitt* családnevek egyesített kartogramját is odatesszük (ezek közlésétől helyhiány miatt most eltekintek), a következtetés megerősítése mellett egy érdekes adalék is láthatóvá válik: a keresztnév inkább a városi német lakosságra jellemző, míg a gyakori német családnevek általánosabban elterjedtek a német többségű vidékeken. További névtérképekkel még pontosabban ki lehet jelölni a németiség 18. század eleji magyarországi elhelyezkedését.

7. ábra: A *Fridericus* ~ *Friedrich* 'Frigyes' keresztnév földrajzi kiterjedése 1715-ben (TMCsA. 1715)5. táblázat: A *Fridericus* keresztnévnek és változatainak az előfordulási aránya (1715)

Járás/szab. kir. v.	Megye	Fő	%
Lőcse szkv.	Szepes	5	1,24
Nagyszombat szkv.	Pozsony	8	1,13
Modor szkv.	Pozsony	3	1,12
Körmöcbánya szkv.	Bars	7	1,05
Ruszt szkv.	Sopron	1	0,90
Besztercebánya szkv.	Zólyom	2	0,60
Sopron szkv.	Sopron	4	0,57
Buda szkv.	Pest-Pilis-Solt	9	0,56
Bazin szkv.	Pozsony	2	0,50
Szentgyörgy szkv.	Pozsony	2	0,42
Pécs szkv.	Baranya	1	0,30
Esztergomi j.	Esztergom	2	0,28
Felső j.	Pozsony	6	0,25
Mohácsi j.	Baranya	2	0,22
Lajtán inneni j.	Moson	2	0,21
Alsó j.	Sopron	1	0,21

Járás/szab. kir. v.	Megye	Fő	%
Székesfehérvár szkv.	Fejér	1	0,21
Szokolca szkv.	Nyitra	1	0,21
Szigeti j.	Komárom	2	0,19
Pest szkv.	Pest-Pilis-Solt	1	0,18
Miskolci j.	Borsod	1	0,17
Rozsnyói j.	Gömör	2	0,14
Felső j.	Sopron	7	0,12
Selmecbánya szkv.	Hont	1	0,12
Oszlányi j.	Bars	2	0,10
Pilisi j.	Pest-Pilis-Solt	2	0,10
Hegyen túli j.	Pozsony	1	0,06
Alsó j.	Trencsén	1	0,05
Nyitrai j.	Nyitra	1	0,05
Lajtán túli j.	Moson	1	0,04
Vágújhelyi j.	Nyitra	1	0,03

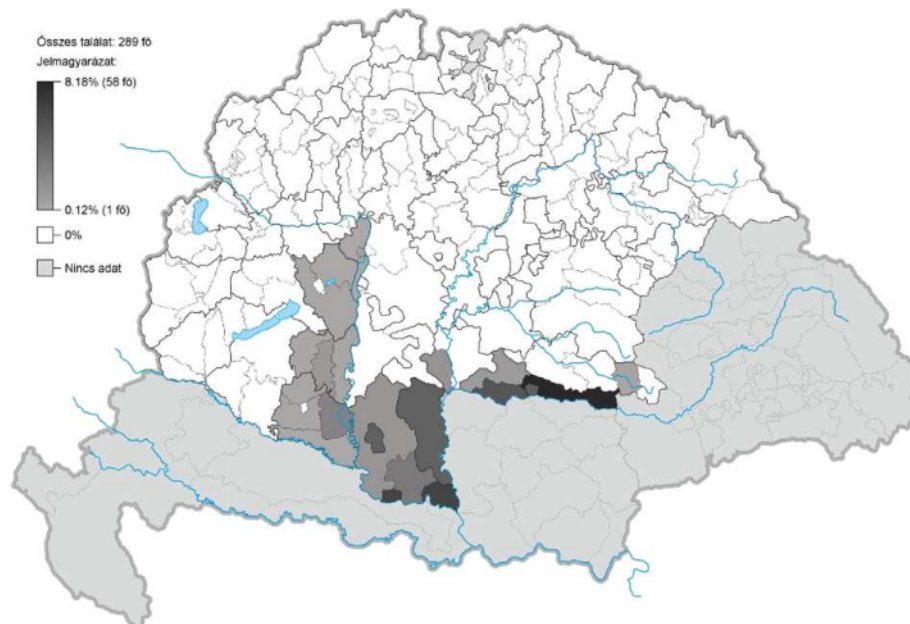
A történészek számára közismert, hogy a 17. század folyamán a szerb telepések délről a Duna jobb partján lassan szivárogtak észak felé, megszállva a lakatlan területeket és a gyéren lakott hódoltsági falvakat. Szerb falvak sora jött létre a Dunántúlon, egészen Szentendrétig. A török kiűzése után megszervezett katonai határőrvidékek katonasága is jelentős részben délszlávokból állt (SZABÓ I. é. n. 126–128). A tipikus délszláv keresztnévek névföldrajzi térképlapjai együtt és külön-külön is alkalmasak a szerbek 18. század eleji Kárpát-medencei helyzetének rekonstruálására. A 8. ábra a *Jován* név földrajzi kiterjedését mutatja be, egyértelműen alátámasztva a történeti szakmunkákban a szerbek 18. század eleji földrajzi helyzetéről írottakat. Részletesebb vizsgálattal az etnikai változással érintett települések is kimutathatóak (Budán pl. 1720-ban külön említik a rác betelepülőket). Zaránd megye 1720-as adatai (4 fő, szemben az 1715-ös 95 fővel) viszont arra figyelmeztetnek, hogy a latinosság elfedheti az etnikumspecifikus névformát (6–7. táblázat).

6–7. táblázat: A *Jován* keresztnév előfordulásai a TMCsA. adatbázisában (1715, 1720)

1715			
Járás és szkv.	Megye	Fő	%
Arad megye	Arad	84	9,61
Jenői járás	Zaránd	45	8,59
Halmágyi járás	Zaránd	16	6,99
Bodrog megye	Bács-Bodrog	25	4,52
Zarándi járás	Zaránd	26	3,03
Bács megye	Bács-Bodrog	16	2,02
Brádi járás	Zaránd	8	1,87
Arad szkv.	Arad	2	1,79
Völgységi j.	Tolna	4	1,31
Sármelléki j.	Fejér	5	0,64
Szeged szkv.	Csongrád	2	0,52
Bicskei járás	Fejér	4	0,46
Pilisi járás	Pest-Pilis-Solt	7	0,34
Pest szkv.	Pest-Pilis-Solt	1	0,18
Kővári kerület	Kővári kerület	1	0,18
Földvári járás	Tolna	1	0,18

1720			
Járás és szkv.	Megye	Fő	%
Arad megye	Arad	52	8,18
Dunai határörv.	Bács-Bodrog	39	6,34
Marosi határörv.	Csanád	15	5,40
Arad szkv.	Arad	28	4,81
Sajkás kerület	Sajkás kerület	58	4,65
Bodrog megye	Bács-Bodrog	23	3,23
Mohácsi járás	Baranya	21	2,52
Szeged szkv.	Csongrád	9	1,51
Bács megye	Bács-Bodrog	10	1,39
Völgységi járás	Tolna	4	1,13
Csanád megye	Csanád	3	1,08
Buda szkv.	Pest-Pilis-Solt	10	0,61
Halmágyi járás	Zaránd	2	0,38
Földvári járás	Tolna	2	0,31
Jenői járás	Zaránd	2	0,29
Sármelléki járás	Fejér	2	0,25
Mecsekháti járás	Baranya	1	0,24
Tolnai járás	Tolna	1	0,24
Pécsi járás	Baranya	3	0,21
Baranyavári és Siklósi járás	Baranya	2	0,18
Pilisi járás	Pest-Pilis-Solt	2	0,16
Bicskei járás	Fejér	1	0,12

8. ábra: A Jován keresztnév névföldrajzi helyzete (TMCsA. 1720)

5. Összegzés. A fenti példák segítségével azt kívántam igazolni, hogy a névelemzés során alkalmazott nyelvföldrajzi módszer alkalmas arra, hogy segítségével névtani, és ezen belül keletkezéstörténeti összefüggésekre derítsünk fényt. Emellett – bizonyos kerektek között – lehetőségünk van egyfajta járulékos vizsgálati eredményként népiségtörténeti és etnikai háttérvizsgálatokra is.

HAJDÚ MIHÁLY fordított irányú kapcsolatot is feltételez a névföldrajz és a nyelvföldrajz, illetve a dialektológia között. „A dialektológiát annyiban szolgálja az eddigi [ti. keresztnemekhez kapcsolódó – N. F. J.] kutatás, hogy megmutatja azokat a hatásokat, amelyek érik az egyik népcsoportot a másiktól. Ezek iránya segít a nyelvjárási hatások földelítésében. A névtani változások ugyanis százszorta gyorsabbak akár a hangtani vagy grammatikai változásoknál, de az átadás-átvétel mechanizmusa hasonlóképp működik” (HAJDÚ 2003: 409). A HAJDÚ által megfogalmazott gondolat a nyelvföldrajz és a névföldrajz közötti viszonyrendszer másik aspektusát vetíti elé, melynek részletes áttekintésére külön tanulmányban kerül sor.

Hivatkozott irodalom

- BÉLAY VILMOS 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. K. n., Budapest.
 BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
 BÍRÓ FERENC 2000. Nyelvjárási sajátosságok Körösladány helyneveiben. *Magyar Nyelvjárások* 38: 51–60.

- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- CSÚRY BÁLINT 1929. A tiszaháti és ugocsai nyelvjárás nevezetesebb sajátosságai. *Magyar Nyelv* 25: 11–16.
- DITRÓI ESZTER 2010. Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 155–168.
- FARKAS TAMÁS 2014. Dimenzionális szemlélet a névkutatásban. Általános kérdések és a családnév kutatás példája. *Névtani Értesítő* 36: 9–22.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2013. The Geolinguistic Research of Historic Personal Names Found in the Carpathian Basin. In: OLIVIU FELECAN ed., *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics „Name and Naming”: Onomastics in Contemporary Public Space*. Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca. 518–527.
- N. FODOR JÁNOS 2014. Névföldrajz és etimológia. Mutatvány a Történeti magyar családnév atlasz lexikális térképlapjaiból. *Magyar Nyelvőr*. Megjelenés előtt.
- N. FODOR JÁNOS megj. e. *Személynevek – névföldrajz – történelem*. Megjelenés előtt.
- N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA 2011. A Történeti magyar családnév atlasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–190.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1990. *A Somogy megyei Vízmente személynevei. 1722–1900*. Magyar Névtani Dolgozatok 86. ELTE BTK, Budapest.
- B. GERGELY PIROSKA 1977. *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1985. A Garam–Ipoly közének személynevei a XV–XVI. században II. *Névtani Értesítő* 10: 35–47.
- HAJDÚ MIHÁLY 1987. Adatok a XVI. század ő-zéséhez. *Magyar Nyelv* 83: 443–448.
- HAJDÚ MIHÁLY 1991. A magyar névtudomány a nyelvjárástörténet szolgálatában: In: KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Tanulmányok a magyar nyelv tudomány történetének témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 250–254.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)* 1–3. Akadémiai doktori értekezés. MTA, Budapest. Kézirat.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HEUSER, RITA – NÜBLING, DAMARIS – SCHMUCK, MIRIAM Hrsg. 2011. *Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung*. Walter De Gruyter, Berlin – New York.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007². *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HORGER ANTAL 1905. A keleti székelység nyelvjárási térképe (Egy térképpel). *Magyar Nyelv* 1: 446–454.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1994. Opponensi vélemény Hoffmann István, A magyar helynevek rendszerének nyelvi elemzése (Egy lehetséges helynévvizsgálati modell) című kandidátusi értekezéséről. *Névtani Értesítő* 16: 108–114.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1997. A nyelvtörténet a magyar dialektológiában. *Magyar Nyelvjárások* 34: 43–50.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1999. Volt-e a magyar dialektológiának XIX. századi nyelvatlaszterve? *Magyar Nyelvjárások* 37: 229–233.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001a. A nyelvöldrajz. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 92–110.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001b. A nyelvöldrajz magyar eredményeiből. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 111–130.

- JUHÁSZ DEZSŐ 2001c. A nyelvjárási régiók. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 262–316.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. A névtan néhány terminológiai és tudományrendszertani kérdéséről. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben. 2003. október 17–18.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – SzIE Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászsági Szervezet – Jászok Egyesülete, Budapest. 165–169.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2010. A személynevek mint a nyelvfeldrajz tárgyai. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvfeldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 31–39.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1964. A *fa* 'falva' névföldrajza és megterhelése. In: BENKŐ LORÁND szerk., *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. Bárczi Géza születésének 70. évfordulója alkalmából.* Nyelvtudományi Értekezések 40. Akadémiai Kiadó, Budapest. 174–180.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1970. A »falva« a magyar helynevekben. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1991. A Benkő családnév XV–XVII. századi névföldrajza. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* ELTE, Budapest. 327–331.
- KNIEZSA ISTVÁN 2003². A magyar és szlovák családnévek rendszere. In: KNIEZSA ISTVÁN, *Helynév- és családnévvizsgálatok.* Lucidus Kiadó, Budapest. 255–349.
- LIPAN, FLORIN 2012. *Romanian names.* <http://nume.ottomotor.ro/en/>. (2014. 11. 28.)
- MELICH JÁNOS 1903–1905. *Szláv jövevényszavaink.* Franklin Társulat, Budapest.
- MNYA. = DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2005. *Erdélyi magyar családnévek.* Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad.
- ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÖRDÖG FERENC 1991. Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* ELTE, Budapest. 488–496.
- ÖRDÖG FERENC 2004. Személynévkutatásunk helyzete és feladatai. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben. 2003. október 17–18.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – SzIE Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászsági Szervezet – Jászok Egyesülete, Budapest. 82–89.
- ÖRDÖG FERENC 2010a. Névföldrajz, onomatodialektológia, névdialektológia. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvfeldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 127–133.
- ÖRDÖG FERENC 2010b. *Tulajdonneveink gyűjtése, kiadása és kutatása.* Akadémiai (tézises) doktori értekezés. MTA, Budapest. Kézirat.
- PESTI JÁNOS 1989. Szófeldrajzi szempontok a történeti és a mai magyar földrajzi nevek vizsgálatában. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján. Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Zalaegerszeg Város Tanácsa, Zalaegerszeg. 156–159.
- RMNYA. = MURÁDIN LÁSZLÓ (gyűjt.) – JUHÁSZ DEZSŐ (szerk.) 1995–2010. *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 1–11. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynévadás az Anjou-korban.* Históriaantik, Budapest.

- SZABÓ GÉZA 1985. Földrajzi nevek és nyelvjáráskutatás. In: BÉKÉSI IMRE szerk., *Név és névkutatás. Az Inczei Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai (Szeged, 1984. április 13–14.)* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 75–82.
- SZABÓ ISTVÁN é. n. A nemzetiségek térnyerése és a magyarság. In: WELLMANN IMRE szerk., *Magyar művelődéstörténet. IV. kötet. Barokk és felvilágosodás.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 109–136.
- SZABÓ JÓZSEF 1981. Csongrád megye nyelvjárási sajátosságainak áttekintése a földrajzi nevek alapján. In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 173–177.
- TMCsA 1715, 1720. = *Történeti magyar családnévátlasz 1715, 1720*. Digitálisan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.
- TÓTH VALÉRIA 1998. Ómagyar helyneveink és névföldrajz. *Magyar Nyelvjárások* 35: 119–132.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. (Abauj és Bars vármegye)*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 6. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2002. A helynévmodellek nyelvföldrajzi vizsgálata a korai ómagyar korban. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenziális nyelvselejtelem. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.)*. Debreceni Egyetem – Jyväskyläi Egyetem, Debrecen–Jyväskylä. 127–138.
- VÖRÖS FERENC 2006. Névkutatás és névföldrajz. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8/1: 167–176.
- VÖRÖS FERENC 2014. *Kis magyar családnévátlasz*. Kalligram, Pozsony.

N. FODOR JÁNOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

JÁNOS N. FODOR, The geography of historical personal names as a research area of Geolinguistics I. Name geographic methods in name studies

Spatial distribution of proper names – similarly to that of common nouns – is a natural consequence of language change; as a result, the geography of personal (especially family) names has recently become an important field of study in international and Hungarian Onomastics. The paper first outlines the history of previous Hungarian name geographical research, focusing on terminological questions. The author then discusses the relationship between Geolinguistics and name geographical research, using examples from ‘Történeti magyar családnévátlasz’ (Atlas of Hungarian Historical Family Names). Relations between the frequency of Christian names and that of family names are illustrated in the paper by the 15th–18th-century geography of the family name *Benkő*: the outstanding historical or contemporary frequency of family names derived from the same Christian name in an area is determined by the previous frequency of the base Christian name in the territory. Christian names can also be used to demonstrate the ethnic composition of the Carpathian Basin: the 18th-century expansion of the southern Slavic and German ethnic groups is illustrated by the appearance of the names *Jován* and *Fridericus* (and their variants), respectively.